

Yordam Kitap

Fikret Başkaya (Denizli, 1940)

İzmir Atatürk Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat ve Maliye Bölümünden mezun oldu. Doktora için gittiği Fransa'nın Paris (Sorbonne) ve Poitiers üniversitelerinde, emperyalizm, kolonyalizm, "azgelişmişlik", kalkınma ve kapitalizmden sosyalizme geçiş temaları üzerine çalışmalar yaptı.

Yedek subay olarak başladığı askerliğini "sakıncalı piyade" olarak tamamladı. 1979 yılında akademik kariyere geçti.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisat Bölümü öğretim üyesi iken yazdığı *Paradigmanın İflası* (1991) adlı kitabından yargılandı, 20 ay hapis ve para cezasına çarptırıldı ve üniversiteden kovuldu. Haymana Cezaevi'nden tahliye olduktan sonra (Haziran 1995) Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı'nı kurdu. Kurucularından olduğu Özgür Üniversite'yi, bu vakfın çatısı altına aldı. 1999'da yazdığı bir makaleden de 15 ay hapis ve para cezasına çarptırıldı. 27 Haziran 2002'de Kalecik Cezaevi'nden tahliye oldu. Çok sayıda kitap ve makalenin yazarı olan Başkaya, Fransızca ve İngilizceden çok sayıda kitabın çevirisini ve onlarca kitabın da editörlüğünü yapmıştır. Özgür Üniversite'nin başkanlığını yapmakta ve orada dersler vermektedir.

Yazarın Yordam Kitap'tan çıkmış kitapları:

Paradigmanın İflası-Resmî İdeolojinin Eleştirisine Giriş; Çığırından Çıkmış Bir Dünya-Sosyal Sefaletin, Ekolojik Felaketin, Etik Yozlaşmanın Kökeni; Yeni Paradigmayı Oluşturmak-Kapitalizmden Çıkmanın Gerekliliği ve Âciliyeti Üzerine Bir Deneme; Çöküş-Kapitalizmin Nihai Krizi Üzerine Bir Deneme.

GENÇLERLE
BAŞ BAŞA

İKLİM KRİZİ
VE
EKOLOJİK
YIKIM

FİKRET BAŞKAYA

Yordam Kitap: 364 • **Gençlerle Baş Başa: İklim Krizi ve Ekolojik Yıkım**
Fikret Başkaya • ISBN 978-605-172-376-1 • *Kitap Editörü:* Yeşim Dinçer
Düzeltilme: Didem Gerçek • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Birinci Basım: Nisan 2020
© Fikret Başkaya, 2020; © Yordam Kitap, 2020

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri** (Sertifika No: 44066)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna - Bahçelievler / İstanbul
Tel: 0212 496 11 11

Gençlerle Baş Başa

İklim Krizi ve
Ekolojik Yıkım

Yordam Kitap

Gençlerin İklim Grevi

“Dünya çapında yüz binlerce öğrenci bugün okula gitmeyerek iklim değişikliği ile mücadele için sokağa çıktı.”

Manşet, Deniz'in ilgisini çekmişti. Kendi yaşındaki gençlerin taşıdığı rengarenk pankartların fotoğraflarını görünce büsbütün meraklanarak haberi okumaya koyuldu. Haberde, 16 yaşındaki çevre aktivisti Greta Thunberg'ün İsveç parlamentosu önünde başlattığı oturma eyleminin büyüyerek küresel bir boyuta ulaştığı yazılıydı. Ekolojik krizi görmezlikten gelen politikacılara öfkelenen lise ve üniversite öğrencileri, “Başka bir yeryüzü yok”, “Dünyayı kurtaralım”, “Benim yerkürem benim geleceğim” gibi pankartlarla protesto yürüyüşleri düzenliyordu. Eylemler Hindistan'dan Kanada'ya, Türkiye'den Uganda'ya dek yüzden fazla ülkede gerçekleşmişti.

Küresel ısınma, iklim değişikliği gibi konulara Deniz pek yabancı sayılmazdı. Eriyen buzullardan, çevre kirliliğinden, kuraklıktan, gıda darlığına bağlı açlık sorunundan bahsedildiğini duymuştu elbet. Fakat haberi okuyunca, bu olguların içyüzü ve olası sonuçları hakkında pek az bilgi sahibi olduğunu fark etti. Ablasının çalışma masasında tesadüfen gördüğü bir kitap geldi aklına. Kitabın açık duran sayfasında, iklim değişikliğine bağlı olarak kimi bitki ve hayvan türlerinin nesillerinin tükeneceği, Afrika'da çölleşme

ve Akdeniz’de kuraklık yaşanacağı, deniz seviyesinin yükselmesi sonucu yüz milyonlarca insanın göç edeceği anlatılıyordu:

“Geçerli enerji kullanımını iklim krizi yaratıyor ve iklim krizinin de dramatik sonuçları var. İklim değişikliği bir kere canlı türlerinin biyoçeşitliliğini, gen rezervlerini yok ediyor. Elbette doğal çevrenin bozulması veya aynı anlama gelmek üzere ortaya çıkan ekolojik hasarların yegâne sorumlusu sadece iklim değişikliği değil. Sanayi atıklarının neden olduğu kirlenmeler, endüstriyel tarım, monokültür, kentleşmeyle doğal yaşam alanlarının yok olması da çevreyi olumsuz yönde etkiliyor.”¹

Deniz’in kafası karışmıştı. Biyoçeşitlilik, gen rezervleri, monokültür gibi kavramları ilk kez duyuyordu. Daha da önemlisi, dünyayı yönetenlerin bunca sorunu neden zamanında fark edip önlem almadığı sorusu takılmıştı aklına. Keşke kitabın yazarına ulaşmış ve bunları tek tek sorabilseydi. Deniz, yazar Fikret Başkaya’nın Özgür Üniversite’de seminerler verdiğini, ablasının da bu dersleri takip ettiğini öğrenince fırsatı kaçırmadı. Birkaç gün sonra, bir masanın başında karşılıklı çaylarını yudumlarken Fikret hocaya ilk sorusunu soruyordu.

1 Fikret Başkaya, *Başka Bir Uygurluk İçin Manifesto*, Yordam Kitap, İstanbul, 2016, s. 102.

I

İklim değişikliğinin belirtileri neler?

İklim değişikliğinin birçok emaresi ve son derecede tehlikeli sonuçları var. İklim değişikliği veya iklim krizi denilen, sera etkisi yaratan gazların atmosferde birikmesi ve sera etkisinin atmosferi ısıtmasının sonucu olarak ortaya çıkıyor. Mevsimler ve kıtalar arasındaki sıcaklık farkı değişiyor. Kutuplardaki buzullar ve dağlardaki karlar eriyor. Eğer bugünkü tempoyla devam ederse, önümüzdeki 50-100 yılda buzulların tamamen yok olabileceği tahmin ediliyor. Tabii yağışlar da düzensizleşiyor, hava durumunu tahmin etmek zorlaşıyor. Okyanuslar tuzlanıyor, deniz seviyeleri yükseliyor. Kutuplardaki donmuş topraklar ısınıyor; önümüzdeki yıllarda Kuzey Kutbu'nda sıcaklığın 4-7 derece yükseleceği tahmin ediliyor. Tatlı sular azalıyor ve kalitesi kötüleşiyor, doğal riskler ve felaketler çoğalıyor, yoğunlukları artıyor. Yangınlar ve ormansızlaşma artıyor, çöllere genişliyor. Sera etkisi ozon tabakasını zayıflatıyor. Biyolojik çeşitlilik ve canlı türleri azalıyor ve/veya yer değiştiriyor, yaşanabilir bölgelere kayıyor, tarımsal verimlilik düşüyor.

Tabii ekonomi üzerindeki etkisi de önemsiz değil. İklim olaylarının dünyadaki toplam yıllık üretimi² %30 ile %70 oranında etkileyebileceği tahmin ediliyor,

2 Dünyadaki toplam Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYH).

ki bu vahim bir durum demek! Bir kere tarımsal üretimin olumsuz etkilendiği daha şimdiden görülüyor. Atmosferin ısınması her bir ülke dahilinde ve ülkeler arasındaki göçleri artırıyor, bunlara “iklim göçü” veya “iklim mültecileri” deniyor. Aynı şekilde ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar ve uluslararası çatışma potansiyeli büyüyor. Elbette insan sağlığı üzerinde de son derecede olumsuz, kaygı verici sonuçları var. Bir kere gıda yetersizliği ortaya çıkıyor ve gıda güvenliği riske giriyor, gıdaların kalitesi kötüleşiyor; sıcaklık artışı bir dizi hastalığı da hortlatıyor.

Bu anlattıklarınız gerçekten çok korkunç! Atmosferin ısındığını nereden anlıyoruz peki?

Ortalama genel sıcaklık tüm dünyada artıyor. Bunun nedeni de insan toplumlarının üretim ve tüketim konusunda yaptığı hatalar. Yaklaşık son 150-200 yıllık dönemde dünyanın ortalama sıcaklığı arttı. Bu değişim de Sanayi Devrimi'yle başladı.

Demek ki ne zaman ve nasıl başladığı biliniyor!

Yaklaşık son 150-200 yıllık dönemde dünyanın ortalama sıcaklığının artması bize gösteriyor ki bu esas itibarıyla Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkan bir durum. Nitekim 2016 yılında gezegenin ortalama sıcaklığı Sanayi Devrimi öncesine göre 1 ila 1,5 derece artmış durumdaydı. Başka türlü söylersek, iklim krizi, başta sanayi üretimi olmak üzere ama genel olarak üretim ve yaşam etkinliğinde aşırı fosil yakıt (kömür, petrol, doğalgaz) kullanılmasının sonucu. Atmosfere

karışan gazlar (karbondioksit-CO₂, metan vb.) *sera etkisi* yaratarak atmosferi ısıtıyor.

Tabii insan kaynaklı bir şeyden söz ediyoruz. Bu durum doğal süreçlerin bir sonucu olarak değil, sanayi üretimi için fosil yakıtların aşırı yakılmasının sonucu. Netice itibarıyla kapitalizmin işleyişinin bir sonucu olarak ortaya çıkıyor. Bilim insanları bu sürecin neden ve nasıl ortaya çıktığına, neden olduğu sorunlara kafa yoruyor. Bu amaçla *İklim Üzerine Uluslararası Uzmanlar Paneli* (GIEC) oluşturuldu.

İklim değişikliğine neyin yol açtığını gerçekten biliyor muyuz, yoksa bu bir varsayımdan mı ibaret?

Aslında gerçek çok açık. İklim değişikliğinin sınırsız kapitalist üretimin ve aşırı fosil yakıt kullanımının bir sonucu olduğu artık şüpheye yer olmayacak kadar açık bir realite. Elbette “iklim şüphecileri” denilen bir kesim bu durumu hâlâ kabullenmek istemiyor. Olup bitenlerin “doğal süreçler”in bir sonucu olarak tezahür ettiğini söylüyorlar ama artık sesleri eskisi kadar çıkmıyor.

Hocam, sürecin kendiliğinden ya da doğal yollardan ortaya çıkmadığını, insan kaynaklı olduğunu söylediniz. Eğer küresel ısınma veya iklim krizi, eni sonu 150-200 yıllık bir sorunsal, Sanayi Devrimi’yle yaşıtırsa, insanlığın ve uygarlığın tarihi çok daha eskilere gidiyorsa, bu son dönemde aslında ne değişti? İnsanların huyu mu değişti de böyle tehlikeli bir durum ortaya çıktı?

Aslında bu soruyu sorduğun iyi oldu. Sanayi Devrimi, kapitalizmin üzerinde yükseleceği teknolojik temeli

oluşturdu. Ve kapitalist üretim tarzı, hızlı bir tempoyla geleneksel üretim ve yaşam tarzlarını dönüşüme uğrattı. Kapitalizm ilk defa ortaya çıktığı, geliştiği ortamdan ve bölgelerden kapitalist olmayan, henüz kapitalist üretim ilişkilerine yabancı üretim ilişkilerinin geçerli olduğu yerlere doğru yayılıyor. Oraları kapsıyor ve kendi mantığına göre biçimlendiriyor, uyumlandırıyor. Zamanla bir tsunami gibi her yeri kapsıyor. Günümüzde kapitalizmin etki alanına girmemiş bir yer yok. İlk defa Avrupa'nın batısında ortaya çıktı, zamanla, özellikle de Sanayi Devrimi'nden sonra bir dünya sistemi haline geldi. Şimdilerde metalaşmamış, şeyleşmemiş, parayla alınıp satılmayan bir şey yok!

Metalaşma nedir peki?

Kapitalizm, özel mülkiyete ve metalaştırmaya dayanıyor. Bir çeşme, bir su kaynağı birileri tarafından sahiplenildiğinde, gasp edildiğinde, artık o suyu ancak para ödeyerek içebilirsin. Zira su metalaşmıştır, parayla alınıp satılan bir nesneye (şeye) dönüşmüştür. Diyelim bir ormana bir kişi el koysa, oralarda yaşayan insanlar o ormanda avlanamaz, mantar toplayamaz, ısınmak için odun toplayamaz, vb. Herkesin hayvanlarının otladığı bir meranın etrafı bir haydut tarafından çevrilip başkalarına yasaklandığında, orası bir özel mülk statüsüne indirgenmiş, metalaşmış demektir. Bunların anlamı, herkesin olanın, olması gerekenin özel şahısların mülkü haline gelmesidir.

Kapitalizm bir meta uygarlığı. Canlı olan ne varsa ölü metalara dönüştürüyor. Her şeyi metalaştırıyor, şeyleştiriyor, parayla alınır satılır nesnelere, bir kâr aracına dönüştürüyor. Bu niteliğinden ötürü kapitalizme “kadavra medeniyeti” diyorum. Üretici güçleri geliştirme ve “etkin üretim” konusunda son derecede başarılı ama belirli bir eşik aşıldığında (şimdilerde olduğu gibi) sistemin *yıkıcılığı*, *yapıcılığının* önüne geçiyor. Şahsen kapitalizmin insanlık ve uygarlık tarihinde bir *sapma* olduğunu düşünüyorum.

Nasıl bir sapma?

Sapma derken söylemek istediğim şu: Normal olarak, bir toplumda üretimin insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılması gerekir. Bir ihtiyaç varsa onu tatmin etmek için bir üretim etkinliği gerekir. Dolayısıyla ilişkinin yönünün “ihtiyaçtan üretime doğru” olması gerekir. Oysa kapitalizmde bu ilişki tersyüz olmuş durumdadır. Kapitalist üretimin birincil amacı, insan ihtiyaçlarını, toplumsal ihtiyaçları karşılamak ya da tatmin etmek değil, pazarda satmak ve kâr etmek amacıyla değişim değeri üretmektir; *kullanım değeri değil, değişim değeri üretmektir*. Dolayısıyla ihtiyaçların tatmini meselesi kâr etmenin bir türevi haline geliyor. Herhangi bir kapitalist işletme ya da bireysel kapitalist bir şey üretmeye karar verdiğinde kafasındaki soru, “bu işten ne kadar kâr ederim” sorusudur. Fakat hepsi bu kadar değil; elde ettiği artık değeri (kârı) yeniden

yatırıma yönlendirmek, çevrim sürecine sokmak zorunluluğu var. Aksi halde büyüyemez.

Neden öyle bir zorunluluk var?

Öyle bir zorunluluk var, zira üretim keskin ve vahşi bir rekabet ortamında gerçekleşiyor. Her kapitalist işletme varlığını koruyabilmek, yıkıcı rekabet koşullarında ayakta kalabilmek için büyümek zorunda. Aksi halde yarış dışına atılır. Yarışta kalabilmek, büyüyebilmek için de “toplam artık değer” den olabildiğince büyük bir pay kapmak zorundadır. Ancak her seferinde sermayesini büyüterek yarışta kalabilir ve varlığını koruyabilir. Sermayeyi büyütmenin yolu da en ileri üretim tekniklerine sahip olmaktan geçiyor. Dolayısıyla kapitalizm demek, sınırsız büyüme demektir. Kapitalist durmak nedir bilmez, “o ileriye doğru kaçmak zorunda olan biridir”.

Daha çok üretmenin kötü sonuçları olabileceğini hiç düşünmemiştim.

Şunu unutmayalım; kapitalist sistem sınırsız büyüme eğilimine ve dinamiğine sahip, ama bu dünyanın kaynakları sınırlı, sonlu. Bir şey üretmek, doğadan bir şey çekmekle, eksiltmekle mümkün. Başka türlü ifade edersek, üretim etkinliği bir insan-doğa ve/veya toplum-doğa metabolizması sonucunda gerçekleşiyor. Bir şey ürettiğinizde *eksiltiyorsunuz*; üstelik, üretirken de tüketirken de kirletiyorsunuz... Velhasıl, belirli bir eşik aşıldığında sınırlı bir dünyada sınırsız üretim ve sınır-

sız büyüme problem haline geliyor. Bir *sürdürülemezlik* durumu ortaya çıkıyor.

Bu vesileyle yeri geldikçe hatırlattığım bir anekdot şöyle: Akrep kurbağaya, “Beni sırtına al, nehrin karşı tarafına götür” demiş. Kurbağa, “Seni sırtıma alayım, sen de beni sok ha! Yağma yok” diye karşılık vermiş. Fakat sonunda akrebin bitip tükenmeyen ısrarlarına dayanamamış ve akrebi sırtına alıp nehre dalmış. Tam nehrin ortasına vardıklarında akrep kurbağayı sokmuş. Kurbağa başını çevirmiş ve “Şimdi ikimiz de öleceğiz, bunu niye yaptın?” diye sormuş. Akrep, “Başka türlü yapamazdım, bu benim doğam, bu benim karakterim” demiş. Aslında kapitalizm de başka türlü yapamaz.

Eğer öyleyse “sınırsız üretim” fikri nasıl ve neden benimseniyor, genel kabul görüyor?

Batı’da, 18’inci yüzyılda, “ilerleme ideolojisi”nin peydahlandığı dönemde, liberalizmin kurucuları, dönemin filozofları “*insan ihtiyaçları sonsuzdur, sınırsızdır*” diye saçma bir tez ortaya attılar. Mesela Adam Smith, ki burjuva iktisadının en önemli kurucu babalarındandır, ihtiyaçların sınırsız olmakla kalmayıp bir toplumdaki diğerine değiştiğini de ileri sürmüştü. Eğer ihtiyaçlar sınırsızsa, sonsuzsa, tabii o zaman üretimin de sınırsız, sonsuz olması gerekecektir.

Üstelik, “ihtiyaçlar sınırsızdır” tekerlemesi bir de hikmetinden sual olmaz bir “hakikat” sayılıp, burjuva iktisat teorisinin amentüsü haline de getirildi. Ortalama bir “iktisada giriş” kitabı, “ihtiyaçlar *sınırsızdır*”la başlar.

Kürsüye çıkan iktisat profesörünün ağızından çıkan ilk cümledir bu. Aslında her şeyin sınırlı, sonlu olduğu bir dünyada bir tek ihtiyaçlar neden sınırsız oldu? Kırk yıl o saçma tekerlemeyi ağızına sakız eden bilimi kendinden menkul iktisat profesörü, bir kerecik olsun “acaba gerçekten öyle mi?” sorusunu sormaz! Zaten sorar ve gereğini yaparsa da üniversiteden kovulur. Aslında okullarda, üniversitelerde tedris edilen ve “iktisat bilimi” denilen, bilimle değil, ideolojiler dünyasıyla ilgilidir. Bilimle de bu dünyanın gerçekliğiyle de bir ilgisi yoktur.

Durum bu kadar açık ve kötüyken, hâlâ doğal kaynakların sınırsız olduğu düşüncesi geçerliliğini koruyor mu? Her tarafta tehlike çanları çalarken?..

Aslında her geçen gün daha çok insan durumun vahametinin farkına varıyor, ama kaynakları kontrol eden az sayıdaki egemen –küresel oligarşi– dünyayı hızla yok etmeye devam ediyor. Oysa hesap ortada: Son dönemde *küresel limit aşımı günü* kavramı ortaya atıldı. Bu, “*insanlığın, dünyanın bir yılda bize sunduğu doğal kaynakları tükettiği gün*” demek.

İçinde bulunduğumuz 2019 yılında dünya “limit aşımı günü” 29 Temmuz’a gerilemiş durumda. Ama Türkiye yarışı 32 gün önde götürerek “büyük bir rekora imza atmış”, muasır medeniyetin önüne geçmiş. Türkiye için limit 27 Haziran... Bu da yılın 6 ayında “borçla, krediyle yaşayacağız” demek! İnsanlar borçlu, aileler borçlu, şirketler borçlu, belediyeler borçlu, devletler borçlu ama asıl doğaya borçluyuz. Doğanın bir yılda